Олена М. Антонова*

ОСНОВНІ ЗАГРОЗИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ КРЕДИТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ

У статті розглянуто основні загрози формування системи безпеки кредитної діяльності банків. Доведено, що безпека банківських установ має багатofункціональний і комплексний характер. Це важлива складова національної безпеки країни, для якої характерні збалансованість і стійкість до впливу зовнішніх і внутрішніх загроз, її здатність досягати поставлених цілей і генерувати достатній обсяг фінансових ресурсів для забезпечення стійкого розвитку. Запропоновано розглядати безпеку банківської діяльності як безпеку банку, банківського персоналу, безпеку банківських операцій, а також безпеку акціонерів банку, конкурентів банку та партнерів банківської установи.

Ключові слова: кредитна діяльність, банк, безпека кредитної діяльності банку, система безпеки кредитної діяльності, управління кредитним портфелем, загроза.

Табл. 2. Літ. 31.

DOI: 10.32752/1993-6788-2020-1-223-55-72

Елена М. Антонова

ОСНОВНЫЕ УГРОЗЫ ФОРМИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ БЕЗОПАСНОСТИ КРЕДИТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БАНКОВ

В статье рассмотрены основные угрозы формирования системы безопасности кредитной деятельности банков. Доказано, что безопасность банковских учреждений имеет многофункциональный и комплексный характер. Это важная составляющая национальной безопасности страны, для которой характерны сбалансированность и устойчивость к воздействию внешних и внутренних угроз, ее способность достигать поставленных целей и генерировать достаточный объем финансовых ресурсов для обеспечения устойчивого развития. Предложено рассматривать безопасность банковской деятельности как безопасность банка, банковского персонала, безопасность банковских операций, а также безопасность акционеров банка, конкурентов банка и партнеров банковского учреждения.

Ключевые слова: кредитная деятельность, банк, безопасность кредитной деятельности банка, система безопасности кредитной деятельности, управление кредитным портфелем, угроза.

Olena M. Antonova

MAIN THREATS TO THE FORMATION OF THE SECURITY SYSTEM OF BANKS 'CREDIT ACTIVITIES

The article considers the main threats to the formation of the security system of credit activity of banks. It is proved that the security of banking institutions is multifunctional and complex. This is an important component of national security, which is characterized by balance and resilience to external and internal threats, its ability to achieve its goals and generate sufficient financial resources to ensure sustainable development. It is proposed to consider the security of banking activities as the security of the bank, banking staff, security of banking operations, as well as the security of the bank's shareholders, competitors of the bank and partners of the banking institution.

Keywords: credit activity, bank, security of credit activity of bank, system of security of credit activity, management of credit portfolio, threat.

Peer-reviewed, approved and placed: 12.01.2020.

* National Academy of Management. Kyiv. Ukraine.

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-5732-2647>

Постановка проблеми. В економічній літературі можемо зустріти трактування безпеки банку як захищеності інтересів власників, клієнтів, працівників і керівництва банку від зовнішніх і внутрішніх загроз; стан його зовнішнього та внутрішнього середовища; організація заходів щодо запобігання можливим загрозам його діяльності. Розроблення дієвого механізму формування системи безпеки кредитної діяльності банків має базуватися на оцінці загроз цій безпеці. Проте на сьогодні відсутні єдині підходи до оцінки загроз безпеці кредитної діяльності банків.

Академічний тлумачний словник містить наступне визначення: «загроза — можливість або неминучість виникнення чогось небезпечного, прикрого, важкого для когось, чогось. Стан, коли комусь, чомусь щось загрожує» [23]. Вважаємо, що ці поняття є абсолютно різними і з точки зору причин виникнення, і прояву, і методів впливу на них.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед найбільш відомих вчених необхідно виділити таких дослідників, які займалися питаннями підходів до розуміння поняття «загроза», «безпека», «безпека установи», «безпека банку», «безпека банківської діяльності», «безпека кредитної діяльності»: Антонова О.М. [1], Артеменко Д.А., Барановський О.І., Букін С., Варналій З.С. [9], Ганущак Т.В., Герасимов П.А., Грицеко Р., Жаліло Я.А., Зубок М.І. [11], Клейнер Г.Б., Лепіхов О., Олейников Е., Яременко С.М. [11].

Метою статті є поглиблення теоретичних та методичних основ дослідження основних загрози формування системи безпеки кредитної діяльності банків в Україні та розроблення практичних рекомендацій щодо формування системи її безпеки в сучасних умовах.

Основні результати дослідження. Поняття загрози в економічній науці також не знайшло свого кінцевого визначення, тому практично кожен із авторів, розглядаючи питання безпеки банківської діяльності, акцентує увагу на визначенні розуміння, причин виникнення та класифікації загроз. На основі теоретичних міркувань поняття загрози у формуванні основ безпеки соціальних систем вагомий внесок зроблено російським дослідником Г.О. Мінаєвим [14]. Аналізуючи різні підходи авторів, учений приходить до висновку, що загроза — це певна дія, яка за своєю суттю повинна мати суб'єкт загрози, об'єкт та предмет, тобто відповідати на питання що (хто), кому і ким (чим) може створити певний негатив. Дослідник вказує на загрозу як сформовану при відповідних умовах і чинниках середовища небезпеку.

Аналогічно попередньому автору, вчений В.І. Ярочкін, подає поняття небезпеки і загрози як синонімів та зазначає, що небезпеки і загрози — це потенційно можливі чи реальні дії зловмисників, здатні нанести моральну або матеріальну шкоду [31].

Дещо іншим, але таким же обмеженим для розуміння загрози банківської діяльності подає В.А. Гамза, вказуючи на те, що загроза — це ступінь небезпеки діяльності банку, пов'язана з протиправними, карними діями осіб, а загроза безпеці банку — кримінально карні або інші протиправні дії, які посягають на майно, права і інтереси банку чи порядок його функціонування [6]. Згідно підходів авторів термін «загроза» ототожнюється лише з протиправними діями певних осіб, проте подане поняття не характеризує природи та походження

загрози. А.В. Толстошеева у своєму дослідженні вказує на відмінності між поняттями «ризик» та «загроза», наводячи їх порівняльні ознаки, які зводяться до того, що «загроза» є не що іншим, як небезпечна для відповідних об'єктів і процесів дія, сформована під впливом певних умов та факторів [25].

А.В. Павлов подає поняття загрози як цілеспрямовані дії, які підвищують уразливість накопиченої інформації, що зберігається і оброблюється на об'єкті і призводять до її випадкових чи умисних змін або знищення [16]. Проте автор не бере до уваги походження загрози з небезпечного середовища, що вказує на ототожнення її із небезпекою. Більш повним є поняття науковця З.С. Варналія, який стверджує, що загрозами економічній безпеці України можна вважати явні чи потенційні дії, що ускладнюють або унеможливають реалізацію національних економічних інтересів і створюють небезпеку для соціально-економічної та політичної системи, національних цінностей, життєзабезпечення нації та окремої особи [9].

Як і у попередніх визначеннях, загрози пов'язуються лише з умисними, цілеспрямованими діями і не враховують їх формування у сукупності певних умов, які не обов'язково будуть носити спрямований на нанесення шкоди характер. Просто їх сукупність може не сприяти запланованому чи взагалі природному, закономірному розвитку об'єкта. Л.П. Гончаренко і С.С. Куценко [7] подають поняття загрози, як найбільш конкретну і безпосередню форму небезпеки або сукупність умов та факторів, які утворюють небезпеки для інтересів держави, суспільства, підприємств, особистості, а також національних цінностей і національного образу життя.

Виходячи з визначення, загрозу можна розглядати як конкретну форму прояву небезпеки для відповідних суб'єктів, яка характеризується певними умовами та факторами. Близькою до такого підходу можна вважати точку зору вітчизняних науковців М.І. Зубка та С.М. Яременко, які розглядаючи еволюцію формування загроз, стверджують, що загрози формуються із небезпечних ситуацій і є конкретними щодо об'єктів, часу та дій [11].

Проте, ототожнюючи загрози із небезпеками, жоден з авторів не вказує на активних чи пасивних діяч для запобігання цим загрозам.

Проаналізувавши підходи учених до визначення поняття «загроза», пропонуємо авторське визначення «загрози кредитній діяльності», під яким розумітимемо явні та неявні дії конкурентів, позичальників та банківських працівників, направлені на кредитні операції, які формують небезпеку для кредитної діяльності фінансової установи і потребують активних та пасивних дій щодо зниження негативного їх прояву.

Для вжиття адекватних заходів з підвищення рівня безпеки кредитної діяльності банків першочерговим є з'ясування джерел походження існуючих і потенційно можливих загроз у цій сфері. Погоджуємося з думкою Ю.В. Бугель, що загрозами безпеці кредитної діяльності банківських установ є [3]: реакція банків на зміни економічної ситуації в країні; криза ліквідності і довіри регулятора, вкладників й інших банківських установ; низький рівень повернення кредитів; нестача «довгих» грошей; надлишкова концентрація кредитів; недооцінка ризику платоспроможності позичальників; ризик неправильної оцінки застави; ризик втрати чи псування предмету застави та її

знецінення; ризик неліквідності застави; низька кваліфікація банківських службовців і їх недостатній досвід роботи з кредитними заставами; зниження кредитоспроможності позичальників; недостатня кредитна культура тощо.

Безпека кредитної діяльності банків визначається, в першу чергу, характером здійснюваної банками кредитної політики, що в свою чергу залежить від доступності і можливості поповнення ресурсної бази. По-друге, на рівень кредитної безпеки зазначених категорій банківських клієнтів впливає вартість кредитів, оскільки її істотне зростання негативно позначається на добробуті населення, унеможливорює рентабельне ведення бізнесу, спричиняє погіршення фінансового стану позичальників, зумовлює зміни в їх складі. По-третє, на рівні кредитної безпеки позначається обсяг виробництва ВВП, реалізації продукції в багатьох галузях, виконання робіт й надання послуг, зростання збитковості підприємств і зниження грошових доходів населення [23].

Серед загроз безпеці кредитної діяльності для населення і господарюючих суб'єктів можна виокремити: високі відсоткові ставки і ризик їх зміни банками в бік збільшення в односторонньому порядку.

Загрозою безпеці кредитного процесу для клієнтів і контрагентів банків, які в свою чергу є кредиторами банківських установ, є дефолти комерційних банків. Для формування повноцінної системи безпеки кредитної діяльності в комерційних банках необхідно створити досконалу підсистему нормативно-правового забезпечення, яка б включала законодавчі і підзаконні акти, які б однозначно регламентували безпечність функціонування всіх учасників такого процесу, а відтак стимулювали б поступальний розвиток останнього.

Досягнення безпечного рівня кредитної діяльності в комерційних банках неможливе й без належного кадрового й інформаційно-аналітичного забезпечення, які утворюють дуже важливі підсистеми цілісної системи забезпечення безпеки. Разом з тим, особливе значення серед підсистем системи забезпечення безпеки кредитного процесу в комерційних банках належить підсистемі організаційного механізму системи безпеки, який передбачає реалізацію організаційно-управлінської діяльності комерційних банків і НБУ в цій сфері. Безпека кредитного процесу в комерційних банках має забезпечуватись на всіх його етапах. Велике значення при формуванні безпеки кредитної діяльності має обґрунтований вибір відповідних індикаторів (показників безпеки), встановлення їх порогових значень і вагових коефіцієнтів.

Рівень кредитного ризику є безпосереднім індикатором якості кредитного портфеля комерційних банків, що безпосередньо впливає на рівень їх платоспроможності. Такий рівень характеризується виконанням банками встановлених НБУ нормативів кредитного ризику.

Оскільки, під управлінням безпекою кредитних операцій позичальників потрібно розуміти уміння забезпечити аналіз його бізнес-середовища та здатність організувати спільні дії з метою запобігання різноманітним загрозам. На нашу думку, саме ті банківські установи, які усвідомлять, що безпека їх кредитних операцій безпосередньо залежить від безпеки позичальника зможуть збільшити кількість клієнтів втримати конкуренцію на ринку [17].

Сьогодні на стан фінансово-економічної безпеки банків впливають низка чинників як зовнішнього, так і внутрішнього характеру. Говорячи про зовнішні чинники, зазначимо, що прагнення банків до накопичення капіталу, збільшення прибутку однозначно приводить до загострення конкурентної боротьби, яка, своєю чергою, завжди здійснювала і здійснює вплив на їх економічну безпеку. Проведення кредитних операцій пов'язане з ризиками, які формуються здебільшого зовнішніми загрозами і мінімізація яких є одним із завдань фінансово-економічної безпеки. Зміни внутрішньої і зовнішньої ситуації діяльності банків, які формуються під впливом вказаних чинників, зумовлюють появу різноманітних загроз банкам, які, зазвичай, мають економічний характер. Вказані загрози виникають внаслідок недостатньої адаптації банківської системи до постійних змін умов ринку, загальної неплатоспроможності суб'єктів господарювання, зростання злочинності, споживчого менталітету значної кількості громадян, низького рівня трудової дисципліни і відповідальності працівників банків, недостатнього правового регулювання банківської діяльності, недостатнього професійного рівня частини керівного складу і працівників банків [4].

Загрозами економічній безпеці банку є дії дестабілізуючих факторів, пов'язаних з несумлінною конкуренцією та порушенням законів, норм і технологій, що можуть спричинити потенційні або реальні втрати для банку [4].

Загалом загрози безпеці кредитної діяльності банків можна поділити на дві великі групи – внутрішні (мікроекономічні) й зовнішні (макроекономічні).

До зовнішніх (макроекономічних) належать загрози, що містять у собі чинники, які є результатом впливу зовнішнього середовища на кредитну діяльність банку, зокрема діяльність держави, економічна кон'юнктура в країні та світі, конкуренти, позичальники, акціонери та ін. До внутрішніх (мікроекономічних) загроз належать чинники, які або безпосередньо генеруються банком, або є частиною його внутрішнього середовища. До основних внутрішніх загроз можна зачислити рівень забезпеченості кредитними ресурсами, незадовільну структуру активів і пасивів, некомпетентність вищого керівництва і персоналу, а також інші чинники, що безпосередньо належать до внутрішньої кредитної діяльності банку.

Отже, зазвичай, заходи безпеки класифікують за терміном розвитку кредитних взаємовідносин банків з їхніми клієнтами: підготовка до надання кредиту та його надання, кредитний моніторинг у ході кредитних операцій і робота щодо повернення кредитів. Особливо потрібно наголосити, що забезпечення кредитних операцій не є прерогативою чи завданням якогось одного підрозділу банку (наприклад, підрозділу безпеки), заходи безпеки реалізують всіма підрозділами, залученими у таких операціях. Ураховуючи, що етап підготовки і видачі кредиту є чи не головним у структурі кредитної операції, особливу увагу звертають на визначення кредитоспроможності позичальника.

Трансформуючи таке розуміння загрози на кредитну діяльність банків, маємо дослідити її якраз з точки зору наявності умов та чинників, які обумовлюють небезпечні ситуації та утворюють загрози для неї. Аналіз

кредитної діяльності вітчизняних банків, проведений в ході даного дослідження, дозволяє виявити основні причини, які можуть зумовлювати протиріччя і конфлікт інтересів її учасників.

Аналізуючи структуру активів та наданих кредитів за 2016-2019 р. можна зробити висновок про зростання активів банківської системи (на 4,6%) та збільшення банківського кредитування (на 19,7%) (табл. 1).

Таблиця 1. Динаміка показників кредитної діяльності банків,
складено за даними [15]

Показники	01.01.2016	01.01.2017	01.01.2018	01.01.2019	01.01.2020
Активи, млн.грн	1278095	1316852	1252570	1258643	136358
Кредити надані, млн.грн.	911402	1020667	1012834	966550	1090914
В т.ч. кредити надані юридичним особам	716341	809060	829800	807208	916466
кредити надані фізичним особам	194441	206681	183033	159342	174448
Частка наданих кредитів в активах, %	71,3	76,4	80,7	76,8	81,6
Прострочена заборгованість за кредитами, млн.грн	70178	137790	223836	519037	594998
Частка простроченої заборгованості в наданих кредитах, %	7,7	13,5	22,1	53,7	54,5

Як видно з табл. 1 кредитний портфель суб'єктів господарювання за 2016-2019 р. збільшився на 27,9%, проте спостерігається знижувальна тенденція щодо кредитування фізичних осіб (на 10,3%). Так, якщо станом на 01.01.2016 р. частка простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів по банківській системі становила 7,7%, то станом на 01.01.2020 р. вона зросла у 7 разів і становила 54,5%. [17].

У листопаді 2019 р. НБУ розробив законопроект «Про діяльність з управління заборгованістю». Відповідно до його положень, банки зможуть продавати проблемні борги спеціалізованим компаніям з управління заборгованістю, що повинні відповідати жорстким вимогам до розміру статутного капіталу та джерел фінансування й матимуть обмежені можливості залучати кошти фізичних осіб. Такі компанії безпосередньо вестимуть переговори з боржниками, щоб урегулювати проблемні питання та умови сплати боргів. Ухвалення законопроекту дасть змогу банкам швидше зменшити суму проблемної заборгованості за кредитами та покращити їхній фінансовий стан [19].

З метою зменшення кредитного ризику у банках переважає короткострокове кредитування та кредитування від 1 до 5 років. Протягом 2019 р. зросла питома вага короткострокових кредитів, якщо станом на 01.01.2019 р. питома вага строком до одного року становила 35,1% від сукупного кредитного портфеля банків, то на 01.01.2020 р. склала 45,1%.

Водночас питома вага наданих кредитів терміном понад 5 років становила 24,5%. Це є свідченням того, що банківська система є невпевненою у ступені своєї захищеності від майбутніх макроекономічних та політичних ризиків.

У період з 2016 по 2019 р. кредити, надані в національній валюті користувалися більше попитом з боку позичальників, тому постійно зроста їх обсяг. Проте в 2017 р. суми гривневих кредитів зменшились у порівнянні з кредитами в іноземній валюті на 113976 млн. грн. Станом на 01.01.2020 р. питома вага кредитів в іноземній валюті в кредитному портфелі банків становить 44,9%, що свідчить про високий рівень доларизації економіки та притаманні курсові ризики для банків і позичальників [17].

Наприкінці 2018 р. частка фізичних осіб, які користувалися банківськими та небанківськими кредитами становила 8,8%. Це найнижче значення за останні 8 років, у 2010 р. показник досяг максимального значення – 15,9% [10]. Однак у 2019 р. суттєво зросло кредитування населення, зокрема кредити у національній валюті збільшилися на 23,9% до 92,35 млрд. грн., а в іноземній валюті в доларовому еквіваленті скоротилося на 15,3% до 2,66 млрд. дол. США, що пов'язано з існуючою заборонаю кредитування домогосподарств в іноземній валюті. Основною причиною зростання гривневого кредитування населення було перенесення на баланс Приватбанку позабалансових кредитів за схемою Р2Р-кредитування (кредитування фізичною особою фізичної особи, при якому укладають договір з приводу позикової вартості за допомогою посередника – макрофінансової організації чи банку).

Зростання у банків заінтересованості кредитуванням населення зумовлене відновленням попиту та суттєвою вищою дохідністю роздрібних кредитів, ніж корпоративних. За результатами 2019 р. середнє значення процентної ставки за кредитами, наданими фізичним особам в національній валюті складало 29,3%. Найбільш високі темпи кредитування були у Приватбанку, який забезпечив понад половину зростання гривневих кредитів банківської системи та приватних банків. Протягом 2019 р. споживче кредитування зросло на 28% [17].

Обсяг іпотечних кредитів, наданих фізичним особам, станом на 01.01.2020 р. становив 24,8% роздрібного кредитного портфелю. Невисокі темпи іпотечного кредитування обумовлені обмеженістю та високою вартістю довгострокового ресурсу, а також невисоким платоспроможним попитом населення на довгострокове кредитування.

Корпоративний клієнтський портфель за підсумками 2019 р. представлено переважно коротко- та середньостроковими кредитами в національній валюті нефінансовим корпораціям. Чисті гривневі кредити корпораціям у 2019 р. найбільше зросли у іноземних та державних банках: 17,5% та 12,8% відповідно. У 2019 р. кредитування корпоративного сектору в іноземній валюті погравалося. Основними причинами такого явища були: значна різниця між ставками у гривні та валюті; відсутність девальваційних очікувань; скасування норми, за якою нестача або відсутність валютної виручки в позичальника з валютним кредитом була ознакою підвищеного ризику позичальника під час розрахунку кредитного ризику.

Основні корпоративні позичальники, які забезпечили зростання кредитування – державні монополії, підприємства торгівлі та сільського

господарства [15]. Середнє значення процентної ставки за кредитами, наданими суб'єктам господарювання складало 15,1% в національній валюті та 6,8% в іноземній валюті (17,5% та 8,0% відповідно на початок січня 2019 р.). Варто зазначити, що зважаючи на повільне зростання економіки, очікується, що попит на довгострокове кредитування знижуватиметься. Проте можлива активізація попиту на кредити щодо поповнення оборотних коштів суб'єктів господарювання.

Прибутковість реального сектора зросла у 2019 р. більш ніж на 10%. Коефіцієнт покриття процентних витрат операційним прибутком для реального сектора підвищився з 2,3 до 4,3, а у прибуткових підприємств — до 6,8 [10]. Такі показники свідчать про можливість підприємств більшості галузей (крім металургії та будівництва) сплачувати проценти за раніше отриманими кредитами, оскільки у них достатньо грошових коштів від операційної діяльності.

Отже, тенденціями розвитку кредитної діяльності банків 2019 року є: зростання частки кредитів у загальних активах банків; істотне зростання суми непрацюючих кредитів, превалювання короткострокового кредитування, перевага надання гривневих кредитів, зростання обсягів споживчого кредитування. Така стагнація банківського кредитування зумовлена низкою чинників, серед яких: повільні темпи виходу економіки з фінансової кризи; слабкий рівень захисту прав кредиторів та позичальників, недосконале нормативно-правове регулювання у сфері їх захисту; збільшення обсягів проблемних кредитів; відсутність спеціалізованої установи для роботи з проблемними активами; дефіцит довгострокових ресурсів у банківській системі; високі процентні ставки за кредитами; надання кредитів великим підприємствам, які працюють у тих секторах економіки, де спостерігався найбільший спад під час економічної кризи 2016-2017 р.; обмежений доступ банків до запозичень на міжнародних ринках; відсутність механізму державної підтримки підприємств-позичальників.

Таким чином, для активізації кредитної діяльності необхідна тісна співпраця держави і банків. Держава, зі свого боку, повинна створити такі умови, які б сприяли довгостроковому зростанню економіки, розширенню внутрішнього ринку, збільшенню експорту, підвищенню добробуту населення та забезпеченню політичної стабільності. А банкам необхідно розробити заходи щодо стимулювання кредитно-інвестиційних процесів.

Продовжуючи аналіз загроз безпеці кредитної діяльності банків, вважаємо, що до причин, які можуть спричинити утворення протиріч та конфлікту інтересів учасників кредитної діяльності банків потрібно зачислити проблеми в економічній, політичній та соціальній ситуації в країні.

Водночас вказані сфери формують матеріальну, організаційно-правову та інтелектуальну основу діяльності банків. Якщо ж говорити про умови, в яких закономірно будуть формуватись загрози кредитній діяльності банків, то передусім необхідно вказати на тінізацію економіки України, наявність суттєвих обсягів злочинності у кредитно-фінансовій сфері, боргову кризу у взаємовідносинах банків із своїми клієнтами, кредиторами та власниками, поширення недобросовісної конкуренції на ринку банківських послуг взагалі і у сфері кредитної діяльності зокрема.

Розглядаючи умови, які з певною закономірністю можуть формувати загрози безпеці кредитної діяльності банків в період залучення ними кредитних ресурсів, насамперед потрібно звернути увагу на тінізацію вітчизняної економіки. Проблема українського феномену тіншової економіки присвячено чимало наукових праць, окремі державні установи займаються вивченням і контролем ситуації з тіншовою економікою і у численних своїх коментарях подають це явище як досить стійке, яке має тенденцію до зростання в окремі періоди економічного розвитку країни.

За оцінкою Державної фіскальної служби України обсяг тіншової економіки України становить не менше 350 млрд. грн. на рік. Вказані кошти розподіляються наступним чином: зарплата в «конвертах» – 170 млрд. грн., доходи власників активів – виведення безготівкових коштів у готівкову форму або на рахунки в іноземних банках – 100 млрд. грн., неофіційні платежі – 35 млрд. грн., основні кошти, матеріальні ресурси і послуги тіншового сектору – 45 млрд. грн. [12].

За оцінками Світового Банку рівень тіншової економіки протягом останніх років зберігає тенденцію до збільшення і станом на кінець 2016 р. становив 46,8% ВВП. Окрім того, слід відзначити, що рівень тіншової економіки в Україні найвищий серед європейських країн. Безумовно, що значні обсяги коштів, які знаходяться в тіншовому секторі, потрапляють до банківської системи, в тому числі і через вклади, інші види діяльності.

Кредитна діяльність тут не є виключенням. За таких умов у банків формуються з суб'єктами, що володіють тіншовими коштами формальні та неформальні тіншові відносини, через які банки втягуються у незаконну фінансову діяльність. Враховуючи, що тіншові кошти формуються за рахунок незаконної, неформальної та злочинної діяльності, для легального їх використання вони мають пройти процес легалізації.

За результатами незалежного розслідування компанії Kroll ПАТ «Приватбанк» був об'єктом масштабних та скоординованих шахрайських дій як мінімум протягом десяти років до націоналізації, що призвело до завдання банку збитків щонайменше в розмірі 5,5 млрд. дол. США. Існують чіткі ознаки того, що кредитні кошти були використані для придбання активів та фінансування бізнесу в Україні та за кордоном на користь экс-акціонерів та груп афілійованих з ними осіб. Механізми, які використовувалися для маскуванню джерел та реального призначення кредитів, мають характерні риси скоординованої схеми відмивання грошових коштів. Обсяг операцій та швидкість їх проведення (упродовж кількох хвилин між операціями), відсутність обґрунтованого економічного зв'язку між особою, що погашає кредит, та початковим позичальником, а також широке використання офшорних компаній спеціального призначення (SPV), свідчать про спроби приховати справжнє призначення коштів від регуляторів та інших стейкхолдерів.

Центральним елементом організованих шахрайських дій з кредитним портфелем та виведенням коштів була тіндова банківська структура всередині ПАТ «Приватбанк». Ця секретна структура забезпечувала проведення платежів та сприяла руху коштів за сотнями кредитних договорів на мільярди доларів США в інтересах осіб, пов'язаних з колишніми акціонерами та

групами афілійованих з ними осіб. До цієї тіньової банківської структури були залучені сотні працівників ПАТ «Приватбанк».

Тіньова банківська структура управляла корпоративним кредитним портфелем пов'язаних осіб. Під її контролем надавалися нові кредити, які зазвичай використовувались для погашення основної суми та відсотків за існуючими кредитами пов'язаних осіб (циклічне перекредитування). Вона забезпечувала здійснення транзакцій з метою приховати джерело та справжнє призначення кредитних коштів, створюючи видимість звичайного клієнто-орієнтованого банку. Банк залучав кошти українських та закордонних вкладників для підтримки схеми циклічного перекредитування.

Для того, щоб якомога довше приховувати значний ризик, який виник при кредитуванні пов'язаних осіб, ПАТ «Приватбанк» неодноразово надавало неправдиву інформацію щодо свого фінансового стану, що могло бути досягнуто через систематичну фальсифікацію фінансової звітності колишнім менеджментом банку.

До націоналізації у грудні 2018 р. понад 95% корпоративного кредитного портфеля було надано сторонам, пов'язаним з колишніми акціонерами та групами афілійованих з ними осіб. Наприкінці 2018 р. 75% кредитного портфеля було консолідовано у кредити 36 позичальникам, пов'язаним з колишніми акціонерами та групами афілійованих з ними осіб.

Більшість із них не погашаються та є простроченими, що призвело до збитків банку щонайменше в 5,5 млрд. дол. США [21].

Ймовірність формування банками кредитних ресурсів при проведенні кредитної діяльності за рахунок тіньових коштів досить велика, як і великою залишається загроза втягування банків у незаконну діяльність, пов'язану із відмиванням коштів, що мають незаконне походження.

На можливість таких дій з боку банків вказував Національний банк України ще у 2009 р. листом № 48-012/20-105 попередив про існування ризику використання банків з метою відмивання коштів та зауважив, що у ході перевірок, зроблених його представниками, було виявлено ряд схем проведення операцій, метою яких може бути ухилення від сплати податків, легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом [30].

У ході досліджень виявлено, що банки час від часу з метою формування своїх ресурсів використовують тіньові кошти клієнтів. Звідси існування у банках в ході формування кредитних ресурсів тіньової їх складової може зумовлювати такі загрози:

- втрата кредитних ресурсів банку через вилучення з них відповідними державними органами тієї частини, яка сформована за рахунок тіньових коштів;
- збитки банків через необхідність сплачувати платежі за штрафними санкціями, які можуть накладатись на них у випадках використання ними тіньових коштів їх клієнтів;
- втрата кредитних ресурсів через виведення їх клієнтами банків у тінь;
- втягування банку у незаконну фінансову діяльність в процесі легалізації клієнтами тіньових коштів.

Однією із небезпечних умов, яка у сукупності з іншими обставинами може закономірно формувати загрози кредитній діяльності банків, зокрема

при формуванні ними своїх кредитних ресурсів, є поширення іноземного капіталу в банківську систему України. Водночас, як показав досвід, таке поглинання не супроводжувалось здешевленням кредитних ресурсів для реального сектору економіки. Обсяг іноземного капіталу у банківській системі України сягав майже 40% у 2018 р. [27].

Сформовані за рахунок валютних запозичень кредитні ресурси мають досить небезпечну валютну складову, примушуючи банки до збільшення валютних кредитів у структурі своїх кредитних портфелів. У листопаді як і в попередні періоди банки продовжували активно кредитувати позичальників у національній валюті. Натомість нефінансові компанії надавали перевагу кредитам в іноземній валюті. У національній валюті їх обсяг залишився практично на рівні попереднього місяця. У результаті кредитний портфель банків у національній валюті в листопаді зріс на 0,6%. Аналізуючи фінансову кризу 2008-2009 р., бачимо, що курсова різниця, утворена внаслідок девальвації гривні за валютними кредитами склала майже 180 млрд. грн. (18% ВВП). Офіційний обмінний курс гривні до долара США та євро в грудні 2020 р. зміцнився (на 2,5% та 1,9%). У листопаді зміцнення середнього обмінного курсу гривні до долара на протипагу послабленню валют більшості країн – торговельних партнерів України зумовило зміцнення гривні до кошика валют країн як у номінальному, так і в реальному вимірах.

Банки вимушені були переоцінити валютні кредити своїх позичальників, забезпечуючи таким чином власні інтереси за рахунок ігнорування інтересів клієнтів [13].

Таким чином, значна концентрація валютних коштів у структурі кредитних ресурсів банку створює для нього загрози: а) підпадання банку у залежність від іноземних інвесторів у разі несприятливих умов на валютному ринку; б) втрати ліквідності банку від неможливості своєчасно розрахуватись з кредиторами по валютних позиках у разі зміни курсової різниці; в) втрати кредитних коштів та прибутку по валютних кредитах при неспроможності позичальників розрахуватись по своїх кредитних зобов'язаннях. Формування кредитного ресурсу за рахунок внутрішніх джерел, зокрема, міжбанківського кредитування, також немає достатніх перспектив, насамперед через низьку довіру учасників фінансового ринку один до одного, а також через високу вартість таких кредитів. Розраховувати на прибутки як джерело нарощування обсягів кредитних ресурсів – також під питанням.

Збільшення обсягу кредитних ресурсів за рахунок залучених депозитів є також проблемним. За строковим характером в клієнтському портфелі переважають короткострокові депозитні вклади строком до 1 року. Слід зауважити, що в 2019 р. депозитний ринок почав демонструвати ознаки відновлення, обсяг залучених депозитів в цьому році вперше за останні декілька років показував зростання. Частка коштів, залучених на строк 1-2 роки, поступово зростає, проте загальний їх вклад у сукупний показник є незначним. Частка довгострокових депозитів протягом досліджуваного періоду зросла та станом на 01.01.2020 р. складала 21,1% (20,2% на початок 2019 р.) в загальному обсязі зобов'язань банків. Клієнтський портфель суб'єктів господарської діяльності протягом 2019 р. збільшився на 3,6% (40,2

млрд. грн.) та станом на 01.01.2020 р. складав 379,8 млрд. грн. При цьому, нарощення коштів відбувалося як за рахунок збільшення залишків на поточних рахунках, так і строкових коштів [1].

Потужність вітчизняних підприємств практично у всіх галузях економіки ні сьогодні, ні найближчим часом не сягне таких показників, за яких їх виробництво подвоїлось, а то і потроїлось би. Саме за таких умов банки мали б необхідні обсяги кредитних ресурсів. Враховуючи ж реалії сьогоdnішніх умов (втрата півострова Крим, падіння позитивних тенденцій розвитку галузей економіки у зв'язку з змінами внутрішньополітичної ситуації та воєнними подіями на Донбасі) розраховувати на збільшення обсягів кредитного ресурсу вітчизняних банків за рахунок суб'єктів господарювання також проблематично.

Таким чином, сучасні умови створюють для кредитної діяльності банків загрозові тенденції у сфері формування їх кредитних ресурсів, зокрема загрози скорочення частки кредитних ресурсів, придатних для довгострокового кредитування та загрози непередбачуваної поведінки власників коштів, за рахунок яких сформовано кредитні ресурси банків. Суттєвий вплив на формування загрози кредитній діяльності банків здійснює криміногенна ситуація.

Найвищу ж питому вагу у структурі банківської злочинності (62%) посідають злочини, пов'язані з незаконним доступом до банківських рахунків, які завдають найбільших збитків, тим самим підриваючи основи функціонування фінансової системи, адже сервіс банківських установ дозволяє здійснювати більшість операцій дистанційно, управляти рахунками з будь-якого місця на планеті з використанням всесвітньої мережі Інтернет. В Україні діє понад сотні банків, які використовують внутрішньодержавні й міжнародні платіжні системи, здійснюють емісію і еквайринг платіжних карток. Між тим, недостатній контроль з боку держави за банківськими операціями залишає цю систему найуразливішою для протиправних посягань, зокрема шахрайських дій та інших корисливих злочинів [28].

Для визначення видів злочинів, що вчиняються у сфері кредитування банківськими працівниками, та їх істотних ознак, які враховуємо під час протидії таким злочинам, проаналізовано та узагальнено матеріали справ в Україні щодо цієї категорії злочинів. Одноосібно банківськими працівниками можуть вчинятися незаконні дії при використанні документів та анкетних даних із кредитних справ мешканців, котрі раніше отримували кредити у відділенні банку, де працюють такі працівники, або виступали поручителями у зазначених осіб. Проте з часом такі особи переважно зникають, а кримінальні справи, порушені за встановленими фактами, на розгляд до суду не доходять, оскільки зазначені особи знаходяться у розшуку, тому поставити їх перед правосуддям за вчинене та притягнути до відповідальності, щоб вони отримали відповідне покарання, не вдається.

Такі кредитні афери працівниками банку сьогодні реалізовувати просто, з огляду на те, що, оформляючи кредитні картки зі встановленими кредитними лімітами, вони отримують кредитні кошти в банкоматах на значні суми та привласнюють їх особі, діючи самостійно, без допомоги касира відділення.

Також банківський працівник може вчиняти злочинні дії у випадку видання бланкових споживчих кредитів, які не потребують обробки

інформації про позичальника іншими відділами кредитної установи, чи без відома інших працівників, котрі беруть участь на етапі перевірки кредитною установою поданих особою документів і надання попередніх висновків щодо повноти й дійсності поданих документів [22].

Традиційно провідне місце з точки зору заподіяної шкоди від злочинних посягань займає банківська сфера. За розрахунками Національного банку України відтік капіталу через банківську систему України складає близько 1,2 млрд. доларів США щороку. Динаміка злочинів характеризується не тільки кількісним зростанням, але і якісним їх удосконаленням, від того майже половина злочинів залишаються нерозкритими. Злочинність у сфері кредитної діяльності банків виступає складовою банківської злочинності і поширюється як на операції з вкладами кредитних коштів, так і на операції з формування кредитних ресурсів та управління ними. Найбільш поширеними способами злочинів при здійсненні банками кредитної діяльності виступають:

- незаконне одержання банківських кредитів шляхом шахрайства (61%);
- заволодіння кредитними ресурсами за змовою представників кредитора і позичальника (24%);
- посягання працівників банків на кредитні ресурси останніх (5%) [25].

Найбільш поширеними кримінальними механізмами, які використовуються злочинцями при скоєнні злочинів у кредитній діяльності банків, науковці та спеціалісти правоохоронних органів називають використання підроблених документів, обман щодо об'єктивного стану підприємств-позичальників, фальсифікація документів, неправомірне внесення в документи необ'єктивної інформації, в тому числі і щодо суми коштів, використання фіктивних підприємств, безпідставне надання кредитних коштів або списання їх з рахунків позичальників, застосування так званого кримінального банкрутства, виведення кредитних коштів з банку шляхом фіктивного кредитування [26].

Значну загрозу банкам становлять втрати від неповернутих кредитів. Показовими тут є дані, що характеризують втрати банків в 2016 р., а також показники неповернутих банкам боргів, які зазнали ліквідації. Зокрема, лише у 2011-2013 роках банки з дозволу НБУ списали 50 млрд. своїх безнадійних кредитів, а частка простроченої кредитної заборгованості у сукупному кредитному портфелі банків склала 13,5% станом на 01.01.2017 р. [8]. В сучасних умовах ситуація з проблемною заборгованістю не покращилася, про що свідчать дані про структуру непрацюючих кредитів на 01.01.2020 р показано у табл. 2.

Прострочена заборгованість за кредитами станом на 01.01.2020 р. складає більше половини у загальній сумі кредитів, наданих банківською системою. Обчислені дані показують, що найбільша частка непрацюючих кредитів у корпоративному секторі (56,03%), зокрема у національній валюті — 53,0%. Найменші частки проблемних кредитів у легкій промисловості, енергетиці, транспорті та сільському господарстві, найбільші, зумовлені в основному кредитами докризових часів — у будівництві, добувній та хімічній промисловості. Обсяг непрацюючих кредитів фізичним особам переважає в іноземній валюті і становить 65580 млн. грн., що у процентному співвідношенні

складає 70,2%. Частка проблемних кредитів є найвищою у всій світовій банківській практиці. За даними НБУ, серед країн з найбільшими частками непрацюючих кредитів були Афганістан (у 2012 р. такий показник становив 50%), Нігерія (у 2012 р. – 38%), Екваторіальна Гвінея (2018 р. – 28%) [5].

Таблиця 2. Структура непрацюючих кредитів станом на 01.01.2020 р., складено автором за даними [8]

Показники	Обсяг наданих кредитів		в т. ч. непрацюючі кредити		Частка непрацюючих кредитів, %
	в національній валюті	в іноземній валюті	в національній валюті	в іноземній валюті	
Кредити корпоративному сектору	892900		500263		56,03
	105836	427058	265284	234979	
Кредити фізичним особам (включно із фізичними особами-підприємцями)	174448		93353		53,51
	105836	68612	27774	65580	
Міжбанківські кредити	22046		1372		6,22
	2358	19508	917	455	
Кредити органам державної влади та місцевого самоврядування	1519		10		0,69
	159	-	10		
Всього кредитів	1090914		594998		54,5
	575736	515178	293985	301013	

Висока частка непрацюючих кредитів є одним із ключових системних ризиків банківського сектору, що стримує відновлення кредитування. До зростання цього показника порівняно з кінцем 2018 р. призвели такі чинники: визнання Приватбанком реальної якості кредитів після націоналізації (вплив +15%), зміна методології визначення непрацюючих кредитів (+3,6%); виключення позабалансових активів із розрахунку (+7,4%). Станом на 01.12.2019 р. лідерами з найбільшим відсотком непрацюючих кредитів були: ВТБ (95,3%), Приватбанк (86,9%) та Укрсоцбанк (81,8%) [20].

Таке негативне явище здійснює дестабілізуючий вплив на функціонування банківської системи та економіки України в цілому. Також це призводить до збитковості банків, виникнення труднощів у взаємовідносинах кредиторів і позичальників, зниження довіри населення до банківської системи та зменшення кредитування реального сектору економіки України. Змінити ситуацію у банківському секторі України можливо шляхом підвищення рівня фінансової грамотності та посилення фінансової дисципліни клієнтів банківських установ.

Як вказують банківські аналітики, в умовах панування тіньової економіки банкам просто неможливо визначити реальну платоспроможність позичальників та ризик взаємовідносин з ними. Ще складніше оцінити ступінь ризику того чи іншого проекту та його перспективність, перш за все з огляду

на, залежність вітчизняного бізнесу від втручання чиновництва, яке може змусити згорнути найуспішнішу справу [29]. Тобто, загрози неповернення кредитних коштів є не тільки реальними, а і поряд із злочинністю в кредитній сфері, займають провідне місце у діяльності банків.

Поширення недобросовісної конкуренції на ринку кредитних послуг як умова формування загроз кредитній діяльності банків хоча і не є домінуючою, але тим не менш, має значний вплив на її результати в окремих банках. Розглядаючи недобросовісну конкуренцію як нечесну поведінку на ринку, відповідно до Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» [18], варто звернути увагу на особливості конкурентних загроз кредитній діяльності банків.

Проаналізувавши підходи вчених М.І. Зубка та С.М. Яременко [11], стверджуємо, що до загроз кредитній діяльності банку можна зачислити:

- зманювання клієнтів банків, які хочуть отримати кредити і мають перевірену кредитоспроможність;
- незатвердження кредитних угод через поширення негативної інформації про кредитора або позичальника;
- неправдиві чи неточні відомості про певний банк, що здатні завдати шкоди громадській оцінці і кредитному рейтингу банку;
- зловживання окремих банків своїм домінуючим становищем на кредитному ринку і тимчасова зміна його кон'юнктури.

Основна увага в недобросовісних діях конкурентів спрямовується на зниження довіри до своїх суперників і тим самим зменшенню обсягів кредитування. Водночас недовіра до банків негативним чином відбивається і на формуванні ними своїх кредитних ресурсів, що призводить до зменшення можливостей банку у сфері кредитування. Не сприяє мінімізації загроз кредитній діяльності банків й існуюча правова база, яка забезпечує її регулювання. В окремих випадках положення правових актів самі утворюють загрози учасникам кредитної діяльності через їх недосконалість та суперечність.

Висновки. Таким чином, в Україні кредитна діяльність банків здійснюється в небезпечному для її учасників середовищі, здатному формувати різноманітні загрози, основою яких виступають значні фінансові втрати. З точки зору досліджуваної проблеми, головною метою безпеки є формування стійкого функціонування банків в умовах їх взаємодії з екзогенним та ендогенним середовищами, які постійно змінюються, а також виявлення і нейтралізація зовнішніх і внутрішніх загроз стійкого функціонування банків, організація протидії цим загрозам, мінімізація наслідків їх впливу.

Проаналізувавши підходи вчених до розуміння понять «загроза» та «небезпека», подано власне розуміння терміну «загрози кредитній діяльності», під яким розуміємо явні та неявні дії конкурентів, позичальників та банківських працівників, направлені на кредитні операції, які формують небезпеку для кредитної діяльності фінансової установи і потребують активних та пасивних дій щодо зниження негативного їх прояву.

Загрози безпеці кредитної діяльності банків можна поділити на дві великі групи — внутрішні (мікроекономічні) й зовнішні (макроекономічні). До зовнішніх (макроекономічних) належать загрози, що містять у собі чинники, які

є результатом впливу зовнішнього середовища на кредитну діяльність банку. До внутрішніх (мікроекономічних) загроз належать чинники, які або безпосередньо генеруються банком, або є частиною його внутрішнього середовища.

Поглиблення кризових явищ в економіці України вимагає об'єктивного і неупередженого оцінювання безпеки кредитної діяльності банків з метою своєчасної діагностики і попередження загроз, а також розроблення адекватної та дієвої стратегії управління кредитною безпекою банків. Розроблення дієвого механізму підвищення рівня кредитної безпеки банків має базуватися на оцінці загроз цій безпеці. Від адекватної оцінки наявного рівня безпеки кредитної діяльності банку багато в чому залежать повнота, своєчасність і результативність управлінських заходів із ліквідації, попередження і запобігання наявним і потенційним загрозам кредитній діяльності.

1. Аналітичний огляд банківської системи України за 2019 рік. Національне рейтингове агентство «Рюрік». URL: <http://rurik.com.ua>
2. Антонова О.М. Класифікація загроз економічній безпеці за секторами економіки / О.М. Антонова // Тез. доп. «Formation of Knowledge Economy as the Basis for Information Society» [Thesis of the 7th International Scientific Seminar]. Kyiv-Venice-Verona, 15-18 грудня 2018 р. С.107-113.
3. Бугель Ю.В. Напрями формування комплексної системи безпеки кредитного процесу банківських установ. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua>
4. Васильчак С.В., Жидяк О.Р., Стасюк А.Д. Теоретичні основи фінансово-економічної безпеки кредитних операцій банку. Науковий вісник НЛТУ України. 2013. Вип. 23.2. С. 195-200.
5. Виговський О. Кредитування як один із потенційних ризиків 2018 року. Ризики для банків і вкладників. ZN. 2018. № 1176. URL: <https://dt.ua>
6. Гамза В.А., Ткачук И.Б. Безопасность банковской деятельности: учебник. Москва: Маркет ДС, 2010. 407 с.
7. Гончаренко Л.П., Куценко Е.С. Управление безопасностью: учеб. пособ. Москва: КНОРУС, 2005. 272 с.
8. Дані фінансової звітності банків України. Офіційний сайт Національного банку України. URL: www.bank.gov.ua.
9. Економічна безпека: навч. посіб. / за ред. З.С. Варналія. Київ: Знання, 2009. 647 с.
10. Звіт про фінансову стабільність 2019 рік. URL: <https://bank.gov.ua>
11. Зубок М.І., Яременко С.М. Безпека банківської діяльності: підручник. Київ: КНЕУ, 2012. 423 с.
12. Крюкова С., Сиченко К. Фіскалі змінюють податковий кодекс. Економічна правда. 2012. URL: <https://www.epravda.com.ua>
13. Макроекономічний та монетарний огляд за 2019 р. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua>
14. Минаев Г.А. Безопасность организации: учебник. Київ: КНТ, 2009. 440 с.
15. Основні показники діяльності банків України. Національний банк України. URL: www.bank.gov.ua.
16. Павлов А.В. Основы организации безопасности банков. Москва: Изд. Центр «Академия», 2010. 128 с.
17. Петрушко Я.Р. Формування системи безпеки кредитної діяльності банків в Україні: дис. ... канд. екон. наук: 24.04.02. Київ, 2019. 233 с.
18. Про захист від недобросовісної конкуренції: Закон України від 07.06.1996 р.; 236/96 - ВР із змінами і доповненнями. URL: www.rada.kiev.ua.
19. Про особливості здійснення врегулювання простроченої заборгованості / Проект Закону № 6417 від 26.04.2017. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua>
20. Рейтинг банків за проблемними кредитами. Економічна правда. 2019. URL: <https://www.epravda.com.ua>
21. Розслідування компанії Kroll для НБУ. URL: <https://bank.gov.ua>
22. Старостенко О.В. Особливості вчинення злочинів у сфері кредитування працівниками банківських установ одноосібно та в складі злочинної групи. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2015. № 16. Том 2. С. 80-84.

23. Технологии кредитной безопасности. Банковская практика за рубежом. 2012. № 6. URL: <http://www.webstandart.net>
24. Тлумачення поняття «загроза». Академічний тлумачний словник. URL: <http://sum.in.ua/s/zagroza>
25. Толстошеева А.В. Забезпечення безпеки кредитної діяльності банків: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08. Київ, 2015. 305 с.
26. Фрумкін К. Шахрайство та злочин у банківській сфері. Інформаційно-аналітичний портал Українського агентства фінансового розвитку. URL: <http://www.ufin.com.ua>
27. Частка іноземного капіталу в банківській системі України. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/>
28. Чернявський С.С. Злочини у сфері банківської діяльності як об'єкт кримінологічних досліджень. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2013. №4. С. 192-198.
29. Чиж Н.М., Смолич Д.В. Сучасний стан банківського кредитування в Україні. Економічний форум. 2011. № 2. URL: <http://archive.nbuv.gov.ua>
30. Щодо ризиків використання банків з метою мінімізації таких ризиків. Лист Національного банку України від 06.01.2009р. № 48-012/20-105. URL: <http://www.uzakon.com>.
31. Ярочкин В.И. Безопасность банковских систем. Москва: Ось-89, 2004. 416 с.

-
1. Analitychnyy ohlyad bankivskoyi systemy Ukrainy za 2019 rik. Natsionalne reytnyhove ahentstvo «Ryurik». URL: <http://rurik.com.ua>
 2. Antonova O.M. Klyasyfikatsiya zahroz ekonomichnyy bezpetsi za sektoramy ekonomiky / O.M. Antonova // Tez. dop. «Formation of Knowledge Economy as the Basis for Information Society» [Thesis of the 7th International Scientific Seminar]. Kyiv-Venice-Verona, 15-18 hrudnya 2018 r. S.107-113.
 3. Buhel Yu.V. Napryamy formuvannya kompleksnoyi systemy bezpeky kredytnoho protsesu bankivskykh ustanov. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua>
 4. Vasylychak S.V., Zhydyak O.R., Stasyuk A.D. Teoretychni osnovy finansovo-ekonomichnoyi bezpeky kredytnykh operatsiy banku. Naukovyy visnyk NLTU Ukrainy. 2013. Vyp. 23.2. S. 195-200.
 5. Vyhovskyy O. Kredytuvannya yak odyn iz potentsiynykh ryzykiv 2018 roku. Ryzyky dlya bankiv i vkladnykiv. ZN. 2018. № 1176. URL: <https://dt.ua>
 6. Gamza V.A., Tkachuk I.B. Bezopasnost' bankovskoy deyatel'nosti: uchebnik. Moskva: Market DS, 2010. 407 s.
 7. Goncharenko L.P., Kutsenko Ye.S. Upravleniye bezopasnost'yu: ucheb. posob. Moskva: KNORUS, 2005. 272 s.
 8. Dani finansovoyi zvitnosti bankiv Ukrainy. Ofitsiynyy sayt Natsionalnoho banku Ukrainy. URL: www.bank.gov.ua
 9. Ekonomichna bezpeka: navch. posib. / za red. Z.S. Varnaliya. Kyiv: Znannya, 2009. 647 s.
 10. Zvit pro finansovu stabilnist 2019 rik. URL: <https://bank.gov.ua>
 11. Zubok M.I., Yaremenko S.M. Bezpeka bankivskoyi diyalnosti: pidruchnyk. Kyiv: KNEU, 2012. 423 s.
 12. Kryukova S., Sychenko K. Fiskaly zminuyut podatkovyy kodeks. Ekonomichna pravda. 2012. URL: <https://www.epravda.com.ua>
 13. Makroekonomichnyy ta monetarnyy ohlyad za 2019 r. Natsionalnyy bank Ukrainy. URL: <https://bank.gov.ua>
 14. Minayev G.A. Bezopasnost' organizatsii: uchebnik. Kіhv: KNT, 2009. 440 s.
 15. Osnovni pokaznyky diyalnosti bankiv Ukrainy. Natsionalnyy bank Ukrainy. URL: www.bank.gov.ua
 16. Pavlov A.B. Osnovy organizatsii bezopasnosti bankov. Moskva: Izd. Tsentr «Akademiya», 2010. 128 s.
 17. Petrushko YA.R. Formuvannya systemy bezpeky kredytnoyi diyalnosti bankiv v Ukraini: dys. ... kand. ekon. nauk: 24.04.02. Kyiv, 2019. 233 s.
 18. Pro zakhyst vid nedobrosovisnoyi konkurentsii: Zakon Ukrainy vid 07.06.1996 r.; 236/96 - VR iz zminamy i dopovnenniyamy. URL: www.rada.kiev.ua
 19. Pro osoblyvosti zdysnennya vrehulyuvannya prostrochenoyi zaborhovanosti / Proekt Zakonu № 6417 vid 26.04.2017. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua>
 20. Rozsliduvannya kompaniyi Kroll dlya NBU. URL: <https://bank.gov.ua>
 21. Reytnh bankiv za problemnymi kredytamy. Ekonomichna pravda. 2019. URL: <https://www.epravda.com.ua>

22. Starostenko O.V. Osoblyvosti vchynennya zlochyniv u sferi kredytuvannya pratsivnykamy bankivskykh ustanov odnoosibno ta v skladi zlochynnoyi hrupy. Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Yurysprudentsiya. 2015. № 16. Tom 2. S. 80-84.
23. Tekhnologii kreditnoy bezopasnosti. Bankovskaya praktika za rubezhom. 2012. № 6. URL: <http://www.webstandart.net>
24. Тлумачення поняття «загроза». Академічний тлумачний словник. URL: <http://sum.in.ua/s/zaghoza>
25. Tolstosheyeva A.V. Zabezpechennya bezpeky kredytnoyi diyalnosti bankiv: dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.08. Kyiv, 2015. 305 s.
26. Frumkin K. Shakhraystvo ta zlochyn u bankivskiy sferi. Informatsiyno-analitychnyy portal Ukrainy skoho ahentstva finansovoho rozvytku. URL: <http://www.ufin.com.ua>.
27. Chastka inozemnoho kapitalu v bankivskiy systemi Ukrainy. Natsionalnyy bank Ukrainy. URL: <https://bank.gov.ua>.
28. Chernyavskyy S.S. Zlochyny u sferi bankivskoyi diyalnosti yak ob'ekt kryminolohichnykh doslidzhen. Visnyk Kryminolohichnoyi asotsiatsiyi Ukrainy. 2013. №4. S. 192-198.
29. Chyzh N.M., Smolych D.V. Suchasnyy stan bankivskoho kredytuvannya v Ukraini. Ekonomichnyy forum. 2011. № 2. URL: <http://archive.nbuv.gov.ua>
30. Shchodo ryzykiv vykorystannya bankiv z metoyu minimizatsiyi takykh ryzykiv. Lyst Natsionalnoho banku Ukrainy vid 06.01.2009r. № 48-012/20-105. URL: <http://www.uzakon.com>.
31. Yarochnik V.I. Bezopasnost' bankovskikh sistem. Moskva: Os'-89, 2004. 416 s.